

УДК 343.54

Небитов Андрій Анатолійович –
кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНІЙ ЕКСПЛУАТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Обґрунтовано специфіку міжнародно-правової протидії сексуальній експлуатації, стан приєднання України до відповідних міжнародних договорів. Розглянуто закони України та підзаконні документи, пов'язані з правоохоронною діяльністю щодо запобігання цьому злу. Визначено особливості національного законодавства в такій сфері.

Ключові слова: законодавство; законодавче забезпечення; протидія злочинам; сексуальна експлуатація.

Обоснованы специфика международно-правового противодействия сексуальной эксплуатации, состояние присоединения Украины к соответствующим международным договорам. Рассмотрены законы Украины и подзаконные документы, связанные с правоохранительной деятельностью по предупреждению этих злодеяний. Определены особенности национального законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: законодательство; законодательное обеспечение; противодействие преступлениям; сексуальная эксплуатация.

З будь-якої людини є права на життя, здоров'я, честь і гідність, що, на жаль, порушуються протягом усього часу існування суспільства та держави. Серед найбільш ганебних посягань на ці права – протиправні діяння, пов'язані із сексуальною експлуатацією. У нас щорічно реєструють сотні таких злочинів. За ними стоять долі людей, психічному і фізичному здоров'ю яких

завдано значної та часто невинної шкоди. Діяльність правоохоронних і державних органів, а також інших суб'єктів протидії сексуальній експлуатації, повинна здійснюватись із суворим дотриманням вимог національного законодавства. Різні аспекти такої роботи регламентує значний спектр міжнародних договорів, законів України та підзаконних документів.

Свою увагу дослідженню різних питань, пов'язаних із запобіганням сексуальній експлуатації, приділяли такі вчені, як В. В. Василичук, М. Г. Вербенський, В. К. Весельський, В. Я. Горбачевський, О. М. Джужа, О. М. Ємець, К. Б. Левченко, Д. Й. Никифорчук, В. Б. Розвадовський та ін. Водночас проблема боротьби з подібними правопорушеннями залишається актуальною, зокрема з огляду на необхідність освіднення специфіки правового регулювання, чим обґрунтовується поставлена мета щодо вивчення особливостей законодавчого забезпечення протидії сексуальній експлуатації в Україні. Згідно з метою визначаємо завдання: здійснити аналіз сучасного стану міжнародно-правої протидії сексуальній експлуатації, розглянути закони України та підзаконні документи, пов'язані з правоохоронною діяльністю в цій сфері, а також висвітлити особливості національного законодавства щодо запобігання такій протиправній діяльності.

Ретроспектива міжнародно-правового співробітництва показує, що співтовариство вже тривалий час проводить різні заходи з протидії сексуальній експлуатації, а це знаходить своє відображення у відповідних договорах. Сьогодні провідну роль у правотворчому процесі у світі відіграє ООН, яка займається вирішенням широкого спектру проблем захисту людини, у тому числі від сексуальної експлуатації. Відповідно приймаються різні міжнародні документи, пов'язані з протидією певним її проявам, що відрізняються між собою за сферою правового регулювання, складом учасників та юридичною силою в аспекті обов'язковості викладених у них норм.

Відомо, що сексуальна експлуатація найчастіше є метою торгівлі людьми. Так, 2 грудня 1949 р. Генеральна Асамблея ООН на IV сесії, беручи до уваги те, що проституція та зло, що супроводжує її, яким є торгівля людьми, що має на меті проституцію, несумісні з гідністю й цінністю людської особи,

загрожують добробуту людини, сім'ї та суспільства прийняла Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами [1], яка набрала чинності 25 липня 1951 р. УРСР приєдналась до неї 15 листопада 1954 р. Згідно зі ст. 1 та 2, сторони зобов'язуються карати кожного, хто для вдоволення похоті іншої особи примушує, умовляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи, а також експлуатує проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи. Сторони зобов'язуються карати кожного, хто утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку розпусти, а також здає в оренду або наймає будівлю чи інше місце, частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами.

Особлива увага на міжнародному рівні приділяється захисту дітей від сексуальної експлуатації. Так, 20 листопада 1989 р. на 44-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Конвенцію про права дитини [2], яку УРСР підписала 21 лютого 1990 р. та ратифікувала 27 лютого 1991 р. Відповідно до ст. 34 Конвенції [2], держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень.

Крім цього, 1 січня 2000 р. було прийнято Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [3], ратифікований Україною 3 квітня 2003 р., відповідно до ст. 1 якого держави-учасниці забороняють торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію, а до ст. 3 – кожна держава-учасниця забезпечує, щоб принаймні такі діяння та види діяльності були цілком охоплені її кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку, як у контексті торгівлі дітьми – це пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою її сексуальної експлуатації.

15 листопада 2000 р. резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН було прийнято Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності [4] (Палермська конвенція), яку доповнив Протокол про попередження і

припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї [5], підписані від імені України в місті Палермо 12 грудня 2000 р. та ратифіковані 4 лютого 2004 р. Зокрема, у Протоколі зазначено, що експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів.

Подальше дослідження законодавчого забезпечення протидії сексуальній експлуатації засвідчило, що Україна приєднується до міжнародних документів у цій сфері, які приймаються не тільки ООН, а й іншими міжнародними організаціями, у тому числі Радою Європи. Відзначимо, що до цієї організації входять країни походження, транзиту та призначення жертв торгівлі людьми, де відбувається їх експлуатація, насамперед сексуальна. Тобто тут представлені інтереси всіх трьох груп країн. О. В. Святун справедливо вказує на те, що головною відмінністю Ради Європи є наявність дієвого механізму моніторингу та контролю виконання своїх настанов [6, с. 58].

16 травня 2005 р. у Варшаві держави – члени Ради Європи підписали Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [7], яка була ратифікована Україною 21 вересня 2010 р. До сфери її застосування належать усі форми торгівлі людьми, внутрішньодержавні або транснаціональні, пов'язані або не пов'язані з організованою злочинністю. Загалом вона порівняно ширша, ніж у Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї [5]. Особливістю Конвенції [7] є механізм контролю, передбачений VII розділом, відповідно до якого утворюється група експертів із заходів щодо протидії торгівлі людьми (ГРЕТА), що здійснює моніторинг за виконанням цієї Конвенції Сторонами. Вона складається щонайменше з 10 і щонайбільше з 15 членів, беручи до уваги гендерний і географічний баланс, а також багатопрофільність досвіду.

25 жовтня 2007 р. в місті Ланцароте держави – члени Ради Європи прийняли Конвенцію про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [8], ратифіковану Україною 20 червня 2012 р. До її цілей віднесено запобігання

сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами. Кожна її Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для запобігання всім формам сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і для захисту дітей. Сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство щодо них охоплює правопорушення, що стосуються дитячої проституції, дитячої порнографії, участі дитини в порнографічних виставах, розбещення дітей, домагання дитини для сексуальних цілей.

Необхідно окремо сказати про те, що Україна є учасником багатьох міжнародних документів, прийнятих країнами СНД, у тому числі щодо протидії сексуальній експлуатації. Так, 25 листопада 2005 р. в Москві держави – учасниці СНД підписали Угоду про співробітництво держав – учасниць СНД у боротьбі з торгівлею людьми, органами та тканинами людини [9], яку Україна ратифікувала 16 жовтня 2012 р.

Загалом наведений перелік міжнародно-правових документів, який не є вичерпним, свідчить про те, що міжнародна спільнота протягом останніх десятиліть активно приділяє увагу питанням протидії торгівлі людьми та сексуальній експлуатації і, безумовно, людство зробило суттєві кроки в цьому напрямі [10, с. 43]. Національне законодавство має відповідати сучасним міжнародним стандартам і вимогам. Закони України за своїм змістом повинні гармонійно поєднуватись із міжнародними договорами, учасником яких є наша держава, доповнювати їх та роз'яснювати особливості реалізації їх положень. У законах необхідно також урахувати міжнародні зобов'язання України.

Аналіз статей Особливої частини Кримінального кодексу (КК) України [11] показав, що окремого злочину сексуальної експлуатації ним не передбачено. Водночас сексуальна експлуатація може спостерігатися під час учинення різних кримінально караних діянь. Передусім, ідеться про торгівлю людьми (ст. 149), увезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301), створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303).

20 вересня 2011 р. було прийнято Закон України «Про протидію торгівлі людьми» [12], який визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва в цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок установа статусу осіб, що постраждали від торгівлі людьми, а також порядок надання допомоги таким особам.

В інших країнах комплекс проблем, пов'язаних із надання допомоги жертвам торгівлі людьми, які здебільшого постраждали від сексуальної експлуатації, може регулюватись окремим законом, як це передбачено, наприклад, Модельним законом про надання допомоги жертвам торгівлі людьми, прийнятим 3 квітня 2008 р. Міжпарламентською Асамблеєю держав – учасниць СНД. Однак дослідження показало, що особливістю національного законодавчого забезпечення є те, що в нас п'ятий розділ Закону України «Про протидію торгівлі людьми» [12] присвячений наданню допомоги та захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Тобто в національному законодавстві питання, пов'язані з надання допомоги жертвам торгівлі людьми, передбачені Законом України «Про протидію торгівлі людьми» [12], тому в прийнятті окремого закону немає необхідності.

Ключова роль у законодавчому забезпеченні протидії сексуальній експлуатації належить прийнятому 20 листопада 2003 р. Закону України «Про захист суспільної моралі» [13], дія якого поширюється на діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування в частині державного регулювання й контролю за обігом продукції сексуального чи еротичного характеру, на діяльність установ та організацій усіх форм власності, юридичних осіб та громадян у сфері обігу відповідної продукції на території України, а також за її межами, якщо суб'єктами правовідносин є громадяни України та юридичні особи, зареєстровані відповідно до чинного законодавства України. У ньому визначено терміни, що використовуються в протидії сексуальній експлуатації, зокрема: видовищний захід сексуального характеру, дитяча порнографія, обіг продукції сексуального характеру, порнографія, продукція еротичного

характеру, продукція порнографічного характеру, продукція сексуального характеру, суспільна мораль.

Законодавство складається не тільки із законів та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, а й підзаконних документів, які теж регламентують певні відносини у сфері протидії сексуальній експлуатації. Їх перелік досить широкий, оскільки необхідно врегулювати різні аспекти такої роботи. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 р. № 90-р було схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 р. Згодом Постановою Кабінету Міністрів України № 350 від 21 березня 2012 р. було затверджено Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 р., метою якої є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею злочини або сприяють їх учиненню, а також захист прав осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги.

Вивчення питання щодо особливостей законодавчого забезпечення протидії сексуальній експлуатації в Україні дає змогу зробити такі висновки:

Україна у встановленому порядку приєдналась до широкого переліку міжнародних документів, що регулюють певні аспекти протидії сексуальній експлуатації, які є частиною національного законодавства. Кожен із цих документів має свої особливості, зокрема сфера застосування Конвенцій Ради Європи [7–8] та Угоди про співробітництво держав – учасниць СНД [5] більш широка порівняно з Протоколом ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї [5], оскільки охоплює всі форми торгівлі людьми, внутрішньодержавні або транснаціональні, пов'язані або не пов'язані з організованою злочинністю. Водночас Протокол ООН [5] підписаний і ратифікований більшою кількістю країн та діє практично по всьому світу, а не тільки в певній його частині;

кримінальне законодавство України не визначає окремого злочину сексуальної експлуатації, проте передбачає відповідальність за протиправні діяння, пов'язані з нею.

Передусім, це торгівля людьми, метою якої найчастіше є сексуальна експлуатація (ст. 149 КК України [11]), увезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України [11]), створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України [11]), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України [11]);

в Україні немає спеціального закону про запобігання сексуальній експлуатації, але правовідносини в цій сфері регламентуються іншими законами, що регулюють різні аспекти протидії цьому злу. Це, зокрема, закони України «Про захист суспільної моралі» [13] та «Про протидію торгівлі людьми» [12]. Останній також регулює питання, пов'язані з наданням допомоги потерпілим від такої протиправної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами [Електронний ресурс] : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 2 груд. 1949 р. – Режим доступу :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_162.

2. Конвенція про права дитини : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листоп. 1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205.

3. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 1 січ. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_b09.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 14. – 19 квіт. – Ст. 1056.

5. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнятий

резолюцією Генеральної Асамблеї від 15 листоп. 2000 р. 55/25 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 14. – 19 квіт. – Ст. 1057.

6. Святун О. В. Європейські механізми боротьби із торгівлею людьми: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Святун Олена Володимирівна. – К., 2005. – 174 с.

7. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [Електронний ресурс]: прийнята 16 трав. 2005 р. – Режим доступу :

http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_858.

8. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення [Електронний ресурс]: прийнята 25 жовт. 2007 р. – Режим доступу :

http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_927&text=%F2%EE%F0%E3.

9. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами та тканинами людини від 25 листоп. 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 10. – 15 груд. – Ст. 404.

10. Ємець О. М. Правові засади міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми / О. М. Ємець // Південноукраїнський правничий часопис. – О., 2009. – № 2. – С. 41–44.

11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

12. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 верес. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 173.

13. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листоп. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.